

In the name of Allah, the compassionate, the merciful
به نام خداوند بخشنده مهربان

سرشناسه: دانش محمودآبادی، امین، ۱۳۵۲
عنوان و نام پدیدآور: میزان ادیب در تجزیه و ترکیب، امین دانش محمودآبادی
یادداشت: ویراست جدید
مشخصات نشر: قم، مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۳۹۷
مرجع تولید: پژوهشگاه بین المللی المصطفی ﷺ
مشخصات ظاهری: ۲۸۸ ص، جدول
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۲۹-۷۷۹-۰
وضعیت فهرست نویسی: فیبا
یادداشت: کتابنامه: ص ۲۹۹-۳۰۳
یادداشت: چاپ دوم، ۱۳۹۷ (فیبا)
یادداشت: چاپ سوم، ۱۳۹۹
یادداشت: چاپ چهارم، ۱۴۰۱
موضوع: زبان عربی -- صرف و نحو -- راهنمای آموزشی
موضوع: Arabic language -- Morphosyntax -- Study and teaching
موضوع: زبان عربی -- صرف و نحو -- پرسش ها و پاسخ ها
موضوع: Arabic language -- Morphosyntax -- Questions and answers
شناسه افزوده: جامعه المصطفی ﷺ العالمية. مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
شناسه افزوده: Almustafa International Translation and Publication centerAlmustafa International University
رده بندی کنگره: P۱۳۹۷/۲م۹۱/۳۰۳/۲۶۲
رده بندی دیوبی: ۴۹۲/۷۵۰۷
شماره کتاب شناسی ملی: ۵۳۰۲۷۶۶
این کتاب با کاغذ حمایتی منتشر شده است

BA0403

میزان ادیب در تجزیه و ترکیب

مؤلف: امین دانش محمود آبادی

ناشر: مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

چاپ: چاپخانه دیجیتال المصطفی ﷺ شمارهگان: ۵۰۰

مراکز پخش

◀ ایران، قم، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸ تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۷۸۳۶۱۳۴
تلفکس: (داخلی ۱۰۵)/+۹۸ ۲۵ ۳۷۸۳۹۳۰۵
◀ ایران، قم، بلوار محمد امین، سه راه سالاریه تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۲۱۳۳۱۰۶

✉ pub_almustafa   🌐 pub-almustafa.ir   ✉ miup@pub.miu.ac.ir

باسپاس از دست اندرکارانی که ما را در تولید این اثر یاری رساندند.

● مدیر انتشارات: مصطفی نوبخت   ● مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری   ● ناظر چاپ: ایوب جمالی

همه حقوق برای ناشر محفوظ است

میزان ادیب در تجزیه و ترکیب

امین دانش محمود آبادی

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی، فراروی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پایبندی به دین و سنت در مدیریت همه‌جانبه کشورها بسیار چالش برانگیز می‌نماید. از این رو، مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و اندیشه‌های ناب و ژرف، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت بنیان‌گذاران این شجره طیبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری علیه السلام می‌باشد.

جهانی‌شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی، اقتضا دارد که دانش پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم، با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید. این فرایند، گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد.

بالندگی مراکز آموزشی، درگرو نظام آموزشی منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و پژوهشی و به‌روز کردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه، نشاط علمی مراکز آموزشی و پژوهشی را در پی دارد. «جامعة المصطفی علیه السلام العالمية» به‌عنوان بخشی از این مجموعه، که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون درسی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده و تدوین و نشر متون درسی در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این فرایند است.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفی علیه السلام

فهرست

پیش‌گفتار ۱۳

مقدمه ۱۵

بخش اول: مرور مبانی صرف و نحو

درس اول: مفاهیم و کلیات ۲۹

تجزیه ۲۹

ترکیب ۳۰

کلمه ۳۰

اسم ۳۱

فعل ۳۱

حرف ۳۲

جمله ۳۳

جاز و مجرور ۳۴

ظرف ۳۵

شبه جمله ۳۵

معرب ۳۶

مبنی ۳۶

موضوع تجزیه و ترکیب ۳۷

ارتباط تجزیه و ترکیب با دو علم صرف و نحو ۳۷

غرض و فایده تجزیه و ترکیب ۳۷

- ۳۸ _____ رابطه تجزیه و ترکیب با معنا و مفهوم کلام
- ۳۸ _____ اولین سؤال در تجزیه و ترکیب یک کلمه
- ۴۱ _____ درس دوم: مراحل تجزیه اسم و فواید آن (۱)
- ۴۱ _____ مراحل تجزیه اسم معرب
- ۴۳ _____ فواید مربوط به تجزیه اسم معرب
- ۴۳ _____ فایده اول: تشخیص ریشه «حروف اصلی»
- ۴۳ _____ ۱. مراجعه به کلمات هم خانواده
- ۴۳ _____ ۲. تخمین و اختبار و مراجعه به کتب لغت
- ۴۴ _____ فایده دوم: تشخیص سالم و غیرسالم
- ۴۶ _____ فایده سوم: تشخیص اُبنیه
- ۴۶ _____ ملاک مخصوص اسم
- ۴۶ _____ فایده چهارم: تعیین وزن
- ۴۷ _____ فایده پنجم: تشخیص مشتق و جامد
- ۴۷ _____ اسم مشتق
- ۵۰ _____ اسم جامد
- ۵۲ _____ فایده ششم: تشخیص مذکر و مؤنث
- ۵۷ _____ درس سوم: مراحل تجزیه اسم و فواید آن (۲)
- ۵۷ _____ فایده هفتم: تعیین معرفه و نکره
- ۵۷ _____ اقسام معرفه
- ۵۷ _____ ۱. عَلَم
- ۵۸ _____ الف) مرکب اضافی
- ۵۹ _____ ب) مرکب اسنادی
- ۵۹ _____ ج) مرکب وصفی
- ۶۰ _____ د) مرکب مزجی عددی
- ۶۰ _____ ه) مرکب مزجی غیر عددی مختوم به «ویه»

۶۱. (و) مرکب مزجی غیر عددی غیر مختوم به «ویه» _____
۶۱. ۲. معرّف به «ال» _____
۶۱. الف) «ال» عهد _____
۶۲. ب) «ال» جنس _____
۶۲. ۳. اسم مضاف به یکی از معارف در اضافه معنویّه _____
۶۳. الف) اضافه لفظیّه _____
۶۳. ب) اضافه معنویّه _____
۶۴. ۴. منادای نکره مقصوده _____
۶۴. فایده هشتم: تشخیص مفرد، مثنی و جمع _____
۶۴. ۱. مفرد _____
۶۴. ۲. مثنی _____
۶۵. ۳. جمع _____
۶۵. الف) جمع سالم مذکر _____
۶۶. ب) جمع سالم مؤنث «جمع به الف و تاء زاید» _____
۶۸. ج) جمع مکسّر _____
۶۸. د) جمع منتهی الجموع _____
۶۹. تکمیل بحث _____
۶۹. ۱. اسم جمع _____
۷۰. ۲. اسم جنس جمعی _____
۷۰. فایده نهم: تشخیص اسم به اعتبار حرف آخر _____
۷۰. ۱. مقصور _____
۷۰. ۲. مملود _____
۷۱. ۳. منقوص _____
۷۱. ۴. شبه صحیح _____
۷۱. ۵. صحیح _____

- درس چهارم: مراحل تجزیه اسم و فواید آن (۳) _____ ۷۵
- فایده دهم: تشخیص منصرف و غیر منصرف _____ ۷۵
- اقسام اسم غیر منصرف _____ ۷۵
- الف) عَلَم غیر منصرف _____ ۷۶
- ب) وصف غیر منصرف _____ ۷۷
- مراحل تجزیه اسم مبنی _____ ۷۸
- فواید مربوط به تجزیه اسم مبنی _____ ۷۸
- فایده اول: تشخیص نوع اسم مبنی _____ ۷۸
- فایده دوم: تشخیص معرفه و نکره _____ ۸۰
- فایده سوم: تشخیص عامل و غیر عامل _____ ۸۰
- فایده چهارم: علامت بنا _____ ۸۱
- فواید مربوط به ترکیب اسم _____ ۸۳
- فایده اول: تشخیص اعراب اسم _____ ۸۳
- فایده دوم: تشخیص نوع اعراب _____ ۸۴
۱. اعراب لفظی _____ ۸۴
۲. اعراب تقدیری _____ ۸۴
۳. اعراب محلی _____ ۸۵
- فایده سوم: تشخیص علایم اعراب _____ ۸۶
- فایده چهارم: تعیین نقش و جایگاه اسم _____ ۸۷
- درس پنجم: تجزیه و ترکیب فعل و فواید آن (۱) _____ ۹۵
- مراحل تجزیه فعل _____ ۹۵
- فواید مربوط به تجزیه فعل _____ ۹۶
- فایده اول: تشخیص ریشه «حروف اصلی» _____ ۹۶
- فایده دوم: تشخیص سالم و غیر سالم _____ ۹۷
- فایده سوم: تشخیص اَبْنِیَه _____ ۹۹

۱۰۰. فایده چهارم: تعیین وزن
۱۰۱. فایده پنجم: تشخیص نوع فعل
۱۰۴. فایده ششم: تعیین صیغه
۱۰۵. فایده هفتم: تعیین باب
۱۰۷. معانی غالبی در ابواب مشهور
۱۱۳. درس ششم: تجزیه و ترکیب فعل و حرف و فواید آن دو (۲)
۱۱۳. فایده هشتم: تشخیص تام و ناقص
۱۱۳. ۱. فعل تام
۱۱۵. ۲. فعل ناقص
۱۱۵. الف) کان و نظایر آن
۱۱۷. ب) عسی و نظایر آن
۱۱۸. فایده نهم: تشخیص لازم و متعدی
۱۲۰. ۱. اقسام فعل متعدی
۱۲۱. ۲. چند ضابطه غالبی برای شناخت فعل لازم
۱۲۵. فایده دهم: تشخیص فعل مبنی و معرب
۱۲۵. ۱. فعل مبنی
۱۲۵. الف) علامت بناء در فعل ماضی
۱۲۶. ب) علامت بناء در فعل امر حاضر
۱۲۶. ج) علامت بناء در فعل مضارع
۱۲۶. ۲. فعل معرب
۱۲۷. علامت اعراب در فعل مضارع
۱۲۷. الف) علامت رفع
۱۲۷. ب) علامت نصب
۱۲۸. ج) علامت جزم
۱۲۸. مراحل تجزیه حرف

- ۱۲۹ _____ فواید مربوط به تجزیه حرف _____
- ۱۲۹ _____ فایده اول: تشخیص حرف اصلی، زاید و شبه زاید _____
- ۱۳۱ _____ فایده دوم: تعیین حرف مختص و مشترک _____
- ۱۳۱ _____ الف) حروف مختص به اسم _____
- ۱۳۱ _____ ب) حروف مختص به فعل _____
- ۱۳۲ _____ ج) حروف مشترک بین اسم و فعل _____
- ۱۳۲ _____ فایده سوم: تعیین حرف عامل و غیر عامل _____
- ۱۳۳ _____ فایده چهارم: تشخیص معنای حروف _____
- ۱۳۷ _____ درس هفتم: تجزیه و ترکیب جمله و شبه جمله و فواید آن _____
- ۱۳۷ _____ مراحل ترکیب جمله و شبه جمله _____
- ۱۳۷ _____ فواید مربوط به ترکیب جمله و شبه جمله _____
- ۱۳۷ _____ فایده اول: تشخیص نوع جمله _____
- ۱۳۹ _____ فایده دوم: تعیین محل اعراب جمله _____
- ۱۳۹ _____ الف) جملات بدون محل اعراب _____
- ۱۴۲ _____ ب) جملات دارای محل اعراب _____
- ۱۴۶ _____ فایده سوم: تعیین نوع اعراب جمله _____
- ۱۴۷ _____ فایده چهارم: تعیین جایگاه و نقش جمله _____
- ۱۵۵ _____ درس هشتم: نمونه کارها والگوها _____
- ۱۵۵ _____ نمونه کار «۱» _____
- ۱۵۸ _____ نمونه کار «۲» _____
- ۱۶۱ _____ نمونه کار «۳» _____

بخش دوم: کاربرگ‌های تجزیه و ترکیب

- ۱۶۷ _____ درس نهم: کاربرگ (۱) «مبتدا و خبر» _____
- ۱۷۳ _____ درس دهم: کاربرگ (۲) «فعل ناقص» _____

- درس یازدهم: کاربرد (۳) «فعل مقاریه» ۱۷۹
- درس دوازدهم: کاربرد (۴) «حرف شبیه به فعل» ۱۸۵
- درس سیزدهم: کاربرد (۵) «حرف شبیه به لیس» ۱۹۱
- درس چهاردهم: کاربرد (۶) «لای نفی جنس» ۱۹۷
- درس پانزدهم: کاربرد (۷) «حال» ۲۰۳
- درس شانزدهم: کاربرد (۸) «تمییز» ۲۰۹
- درس هفدهم: کاربرد (۹) «اشتغال» ۲۱۵
- درس هجدهم: کاربرد (۱۰) «اختصاص» ۲۱۹
- درس نوزدهم: کاربرد (۱۱) «اِغرا» ۲۲۳
- درس بیستم: کاربرد (۱۲) «مفعول مطلق» ۲۲۹
- درس بیست و یکم: کاربرد (۱۳) «اسم فعل» ۲۳۵
- درس بیست و دوم: کاربرد (۱۴) «فعل مدح» ۲۴۱
- درس بیست و سوم: کاربرد (۱۵) «فعل تعجب» ۲۴۷
- درس بیست و چهارم: کاربرد (۱۶) «کَم خبری» ۲۵۳
- درس بیست و پنجم: کاربرد (۱۷) «اسم تفضیل» ۲۵۹
- درس بیست و ششم: کاربرد (۱۸) «استثنا» ۲۶۵
- درس بیست و هفتم: کاربرد (۱۹) «مفعول فیه» ۲۷۱
- درس بیست و هشتم: کاربرد (۲۰) «مفعول له» ۲۷۷
- درس بیست و نهم: کاربرد (۲۱) «ندا» ۲۸۳
- درس سی ام: کاربرد (۲۲) «عطف بیان و بدل» ۲۸۹
- جدول های تجزیه و ترکیب ۲۹۵
- جدول تجزیه اسم معرب ۲۹۵

- ۲۹۶ _____ جدول تجزیه اسم مبنی
- ۲۹۷ _____ جدول تجزیه فعل
- ۲۹۸ _____ جدول تجزیه حرف
- ۲۹۹ _____ جدول ترکیب اسم
- ۳۰۰ _____ جدول ترکیب جمله و شبه جمله
- ۳۰۱ _____ کتابنامه

پیش‌گفتار

کتاب پیش رو، حاصل چندین سال تدریس آن به صورت جزوه، توسط مؤلف است که در برخی مدارس تابعه جامعه المصطفی عَلَيْهِ السَّلَام و حوزه علمیه انجام گرفته است.

اخیراً بعد از تدریس چند نفر از اساتید ارجمند ادبیات عربی در مدرسه مؤمنیه (از مدارس تابعه مجتمع عالی فقه) و در پی اخذ اشکالات و پیشنهادات آنان، اصلاحاتی صورت گرفت و در چند جلسه توسط اعضای محترم گروه ادبیات عربی مجتمع عالی فقه (مستقر در مدرسه مؤمنیه) مورد بازبینی و رفع نواقص گردید.

مجموعه مذکور، اکنون به صورت کتابی با نام (میزان ادیب در تجزیه و ترکیب) تقدیم اساتید، طلاب، دانشجویان، قرآن پژوهان، حدیث پژوهان و همه دوستداران علم و ادب می‌گردد.

امید است که مورد رضای خداوند متعال قرار گرفته و موجب خشنودی و جلب توجه مولایمان حضرت حجّت عَلَيْهِ السَّلَام واقع گردد.

در پایان از همه اساتید و مدرّسان و ارزیابان فوق الذکر و اعضای محترم گروه ادبیات عربی مجتمع عالی فقه (مستقر در مدرسه مؤمنیه)، به ویژه مدیر مکرم مدرسه مؤمنیه حضرت حجّة الاسلام والمسلمین حاج آقای عبادالله خیریان (دامت برکاته) صمیمانه تشکر و سپاس‌گزاری می‌نمایم.

از دوست عزیزم، فاضل گرامی جناب حجة الاسلام آقای حسین آقاییارلو (زید عزه) - که با زحمات فراوان، امور رایانه‌ای (تایپ و تنظیم) این مجموعه را به نیکی انجام دادند - بسیار ممنون و سپاس‌گزارم.

از اساتید، طلاب و دانشجویان محترم، تقاضا می‌گردد که پیشنهادات، اشکالات و نظرات تکمیلی خود را به آدرس زیر ارسال نمایند.

قم، جامعه المصطفی ع، مجتمع عالی فقه (حجتیه)
مدرسه مؤمنیه، گروه ادبیات عربی